

Ecce claudit dies, hebetatur calamus, pigritatur manus, lingua impeditur. Quid igitur moras facimus? quo amplius protelari conamur, cum terminus etiam istorum prorsus ab homine ignoretur. Sane enim qui os aperuit belluinum (*Num. xxii*), aperuit et docuit nostrum, idem ipse finis noster qui principium nostrum Jesus Christus Dominus noster et Deus, cui est honor et gloria, virtus et imperium cum Patre in unitate Spiritus sancti ab æterno, et nunc et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Quis dixit? Dominus: hoc nomen permanet illi.

Nam dicti est dactor Dominus non alter ab illo.

Gloria sit soli Domino qui cuncta peregit.

Ego Guillelmus Dandina, qui de sancto Savino improprie cognominor, frater peccator, indignusque sacerdos, pro me exorare supplex humilisque exoro.

Quis unquam tanti viri mirabilia sic ex ordine inquirere aut referre poterit, ut laudare sufficiat? Præfatus namque pastor venerabilis, qui providente Domino in discipulatu illius conversatus atque eruditus est, eique valde familiarissimus fuit, unum nobis de ullo miraculum dicere consuevit; quod tamen nullo modo est prætermittendum, quam mira humilitate intelligitur plenum. Nam et beatæ memoriæ Hugo tiro, qui, Deo auctore, Engolismensi in episcopatu deservivit Ecclesiæ, certus de miraculis et de bonitate illius, quæ per eum Dominus dignabatur operari, ea sæpe devotione ad eum venire consueverat, ejus præsentia recreari verboque instrui multum desiderans, tanquam ad audiendam Salomonis sapientiam. Quadam namque die contigit ut veniret ad eum episcopus, et, dum ex more consedisset, qui quidem compulsus tædio, ait: « Tantum enim dolorem a dextris in armo miser ego patior, quod sursum eundem levare vel seorsum flectere, vel in partem aliam declinare nullo modo valeo, qui videlicet ex gutta procedit, ut credo. Collum etiam, guttur et facies, ut videre potestis, ex sævientem prædicto dolore tumida lividaque ef-

fecta sunt; unde et mei locum doloris pro amore Dei vestris sanctis manibus tangite, domine, atque palpate. » Quo audito, vir Dei admirans ait: « Miror ego valde cur sic loquimini, domine, manus quidem meæ sanguine plenæ sunt, vestræ vero sacratæ et ad Dei vivi mysterium præparatæ, dono etiam Dei et gratia Dei repletæ. Quod vero a me peccatore quæritis, mihi quidem et aliis, cum necesse fuerit, per vos, operante Domino, et debet et potest præstari; de vobis enim et hujusmodi Dominus dicit: *Super ægros manus imponent, et bene habebunt* (*Marc. xvi*). » Cui respondit episcopus: « Certe, si pro divini mysterii privilegio et honore vos retardare dicitis, scitote quia in statu vestro non partem impari de divinis tenetis sacramentis atque habetis. Si ego enim indignus peccator indignusque sacerdos per mysterium meis immundis manibus suscipio Dominum, vos quoque in susceptione pauperum et refectione eundem ipsum recipistis nec alium. Ipse enim dixit: *Quod uni ex minimis meis fecistis, et mihi* (*Matth. xxv*). Et alibi: *Qui recipit vos, me recipit* (*Matth. x*). Et etiam alia multa, de quibus non est modo dicendum per singula. » Vir autem Domini videns episcopum in sua perseverare petitione, noluit eum amplius contristatum manere, sed commune duarum partium bonum eligens, manum continuo episcopi cum sua accepit, eandemque quo patiebatur cum signo crucis palpando tractandoque deduxit. In hoc præcipue sibi humilitatem custodiens, et sancto debitam episcopo reverentiam exhibens. His vero expletis, absque ulla procrastinatione sanatus est episcopus qui venerat ægrotus. Considerare enim libet quoniam in hoc tam amabili bono cum prædicti viri merito sancti episcopi multum convenit devotio. Ideoque existimandum hoc illum potuisse, quia plus confidit de episcopi quam de sua virtute: cujus enim manum cum sua loco doloris posuit, per eam tamen obtinere quod petebat existimavit. Amen.

ITINERARIUM

FRATRUM GRANDIMONTENSIIUM,

Sive translatio reliquiarum sanctarum septem virginum sociarum sanctæ Ursulæ e diocesi Coloniensi in ecclesiam Grandimontis.

(*Mémoires de la Société des Antiquaires de l'Ouest*, t. XVIII, p. 547.)

EPISTOLA PRÆVIA.

Omnibus præsentibus et futuris fratribus ordinis D GUILLELMUS et IMBERTUS, in Christo Jesu perpetuam Grandimontis, conservi eorum et fratres eorum, salutem.

Cum virorum illustrium sollicitudine, fratres A nisi ut uno cordis et oris concentu omnes pariter in cymbalis bene sonantibus laudemus Dominum in sanctis ejus (Psal. cl.), et defeat unusquisque nostrum peccata sua dicens cum Propheta : *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (Psal. vi). Heu mihi! *Quis dedit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum?* (Jer. ix.) Quid, quæso, fratres, quid in iudicio dicturi sumus, qui puellas per ferrum ad regnum pervenisse non dubitamus? verumtamen *noli timere, pusillus grex* (Luc. xii) Grandimontis, imo letare et exulta ibi Deo serviens conscio universa, quia spirituali Patre tuo tibi providente in posterum, pro impenso virginibus suis obsequio, complacuit Christo tuo dare tibi regnum; aut si secus egeris, mereberis supplicium. Erunt contra te in testimonium virgines istæ, si debitæ laudis præconio carum merita efferre cessaveris; erunt tibi in auxilium suis intercessionibus gloriosæ, si sponsum suum Deum tuum in eis et pro eis laudare et glorificare omni devotione studueris. O munus quod tibi cœlitus missum est! O gratia gratis data! habes unde recalescat tepor tuæ conversationis, si forte irruerit. Habes unde tuæ charitatis fervor suscipiat incrementum. *Visitavit te Oriens ex alto* (Luc. i). *Respexit humilitatem tuam* (ibid.), qui *humilia respicit et alta a longe cognoscit* (Psal. cxxxvii), cum tuæ fidelitatis depositum istud reservandum commisit. Qualiter autem id egerit, vel quo tempore, et sub quibus personis, ad posterorum memoriam scripto est commendandum.

ITINERARIUM FRATRUM GRANDIMONTENSIIUM.

Anno igitur incarnati Verbi 1181, summo et universali pontifice Alexandro tertio, Frederico Romanorum imperatore, secundo anno regni Philippi, Ludovici regis Franciæ filii, Richardo, Henrici regis Angliæ filio, Aquitanæ duce, Girardo, Sibirgiæ (58) abbas, vir inter Patres monasteriorum præclarissimus, ad Sanctum Ægidium et Rumpem... Amatoris orandi gratia de Germaniæ partibus advenit. Qui, peractis orationibus suis, cum ad patriam et gentem suam Teutonicam remearet, divertit ad Grandimontem fraternitatem ordinis petiturus. Non enim modicum sibi profuturum sperabat, si taliter conversantium fratrum orationibus fulciretur. Receptus est itaque honorifice, sicut talem decuit recipi hospitem, et tam sibi, quam venerabilibus sociis suis, Guillelmo scilicet monacho, et magistro Guoderamno Bonnensi canonico in capitulo coram cunctis fratribus totius ordinis beneficium; et in vita et in morte concessum est.

His ita devotissime gestis, jam dictus Guillelmus prior, qui charitatis hujus dator existerat, flexis genibus cum omni conventu fratrum, rogavit abbatem ut unam de sacris virginibus, quæ Coloniz pro Christo martyrizatæ fuerunt, ab archiepiscopo illius civitatis et eis qui super hoc potestatem habebant, ecclesiæ Grandimontis, in qua frater factus fuerat, dari suis precibus impetraret. Cujus piæ petitionis affectum vir sanctus considerans, ait : « Domine, si fratres vestros Coloniz ad nos miseritis, concedimus vobis quod, si unquam, poterimus, Deo annuente, unum e duobus faciemus. Aut enim dominus archiepiscopus, qui multum nos diligit, ad preces nostras unam de sacris virginibus, sicut petitis, dabit vobis, aut nos unam de illis quas in monasterio nostro habemus, vestræ devotioni transmittemus. » Ad hæc prior lætus efficitur, et confidens de verbis viri, assignata est dies, qua præfatæ civitati fratres venire debe-

(58) Selon la conjecture de M. le baron de Roizin, il s'agirait ici de l'abbaye de Sieburg, fondation bénédictine du XIe siècle.

rent Delinc recessit abbas, ad propria rediturus. A

Cum autem dies Dominicæ passionis instarent, quando ituri erant qui, Deo volente, hunc pretiosum thesaurum inde transferrent, displicuit fere cunctis fratribus assumenda peregrinatio fratrum; sed solus Prior (59) nullis dehortationibus ab incæpto potuit revocari. O calliditas diaboli! o antiqui serpentis astutia! qui *se transfiguratur in angelum lucis* (II Cor. xi), etiam per eos qui fortasse timebant fratribus suis, et periculum itineris et fatigationem laboris. Devotionem fidelium et honorem sanctorum conabatur extinguere; sed non est prudentia, non est consilium contra Deum. Quod ab æterno prædestinatum est, nulla potest arte non fieri. Ex præcepto itaque domini prioris cum ejus benedictione quatuor ex fratribus, duo videlicet sacerdotem et duo conversi, iter assumpsimus versus Coloniam ad quam sane Sabbato ante Ramos palmarum, inter asperitatem hiemis, nivis, grandinis ac pluviarum intemperantiam, diversitatem quoque terrarum, et inconsonantiam linguæ, tanta incolumitate venimus; tamque honorifice suscepti et procurati ab incolis civitatis et indigenis terræ usque post resurrectionem Domini fuimus, quod nullus nostrum dubitabat vel dubitare poterat totum hoc divinæ dispositionis esse quod circa nos gerebatur. Quiescentes igitur nocte illa juxta claustrum majoris ecclesiæ in hospitium prædicti abbatis, nam ita cum Patre nostro ipse fuerat prolocutus, quia non invenimus eum, mane transfretantes Rhenum, perreximus Sibergiæ, ubi cum sanctis fratribus suis Dominicam processionem et diem festum feliciter celebrabat; at ubi nuntiatum est ei nos advenisse, egressus de choro fratrum venit obviam nobis in ecclesia, lætus et gaudens suscipiensque nos in osculo pacis, introduxit in quamdam parvam capellam æorsum, ubi familiariter missam audivimus. Primo itaque refecti cibo cœlesti, deinceps ab ipso Patre et quibusdam religiosissimis monachis qui eum comitabantur, ad hospitium ducimur corporali esca reficiendi; compositio domus, munditia mensæ, et honestas famulorum honestatem domini et prudentiam fatabantur, non ferculorum copia quæ nobis apponebantur his præferenda erat. Esca enim ventri, et D venter escis; Deus autem et hunc et has destruet. Honestas vero virtus est et prudentia. Cæterum (nisi nostram abundantiam charitas excusaret) mensæ monachorum parcitas cum merito arguebat. Illam postmodum audivimus et legimus in pallidis et macilentis vultibus claustralium, quos in monasterio, in claustro, in refectorio, et cæteris officinis suis ordinatissimos esse perpendifimus. Nihil enim ex his quæ videre volumus oculos nostros effugere, nihil ex his quæ interrogavimus aures potuit præterire. Consumpta ergo in talibus

(59) Dominus Geraldus Iberii in speculo Grandimontensi. — *Mss. du f. de la Garde*, 1590.

(60) Nota quod v Nonas Octobris debeat fieri in

diei parte permaxima, postquam dormiendi accessit hora, ivimus cubatum; surgentibus monachis ad matutinas, surreximus nos et more nostro officium matutinale celebravimus: mane vero post celebrationem missæ, capitulum intravimus, ubi abbas et omnis fratrum conventus nos et omnes ordinis nostri fratres in beneficium domus ea conditione receperunt, qua in capitulo nostro ipsi fuerant recepti. Concorditer etiam indictum est ut pro fratribus suis defunctis in nostra ecclesia, et pro nostris in sua singulis annis quinto Nonas Octobris servitium ageretur (60).

His ita peractis, venerabilis abbas, suæ sponsonis non immemor, tradidit nobis cum summa reverentia corpus sanctæ Albinæ virginis et martyris, et B aliud corpus sanctæ virginis, cujus nomen novit Deus; patet autem in fronte ipsius vestigium martyrii, securis (scilicet) vulnus. Unam promisit, sed duas contulit, liberalium virorum ostendens gratiam, qui uberiora munera semper tribuunt quam promittunt. Alacres igitur valde salutantes abbatem et fratres, eosque gratiarum actione prosequentes, cum eorum benedictione discessimus, suæ tamen voluntati resistentes qui per totam hebdomadam secum nos habere volebant. Discessitque nobiscum magister Guoderamnus qui ad nos illuc venerat, sequens nobis admodum ob munus nostræ fraternitatis familiarem exhibebat, ducens nos ad hospitium suum Bonnæ nocte illa. Crastina vero die, communicatis orationibus cum canonicis Bonnensis ecclesiæ, in qua C ipse canonicus erat, et cum quibusdam sanctimonialibus extra civitatem inclusis, regressi sumus coloniam, domino archiepiscopo locuturi; qui residens in quadam camera palatii sui, sicut ei semper mos est, clericorum et baronum stipatus cuneis, cum relatione domini Guoderamni nos in exteriori aula sciret adesse, fecit nos celeriter introduci; et assurgens nobis, propter nostri ordinis reverentiam, mirantibus cunctis cernentibus, osculatus est unumquemque nostrum, et ad dexteram suam fecit nos consedere. Deinde litteras Patris nostri in quibus petitio nostra continebatur, et litteras domini Petri Tusculanensis episcopi Romanæ Ecclesiæ cardinalis, et Alemanie legati, et episcopi Leodicensis, et comitis Flandriæ, in quibus ut nos audiret rogabatur, benigne accepit: quibus libenter acceptis et inspectis, jussit ut ad Sanctum Pantaleonem duceremur, ubi diurna sibi refectio parabatur; volebat enim nos et in hospitio et in mensa secum habere. Deus autem qui quod nobis expediebat noverat, inspiravit ei ut, mutato consilio, ad vitandam hominum turbam, ad abbatiam Sancti Martini, quæ prope erat, nos mitteret; quod et factum est. Gratanter igitur suscepti, tum propter mittentis reverentiam, tum propter gratiam hospitalitatis, quia illic reliquiarum copiam esse audivimus, rogavimus abbatem monasterii flexis genibus ut pro Dei amore de thesauro

Grandimontis anniversarium pro fratribus nostris de Colonia in die Sancti Gereonis. *Mss. du f. de la Garde*.

sibi credito nobis anquid impertiret : annuit libentissime, sicut homo cujus facies, vox et verba sanctitatis speciem prætendebant ; verum tamen, tanquam sapiens, sine consilio nihil inde agere voluit ; jussit autem ut die crastina cum eo loqueremur, quod sibi Deus interim inspiraret accepturi. Post prandium vero, oportuit nos ire loqui ad archiepiscopum, ad Sanctum Pantaleonem ; sic enim nobis ab eo fuerat imperatum.

Ascensis ergo equis, quoniam fere unum miliarium remotus erat a nobis, præcedente nos duce et interprete nostro, sæpedito Guoderanno, primo perreximus ad abbatissam monasterii Virginum, quæ cum audiret in litteris Patris nostri et fratrum nostrorum petitionem nostram et nostræ conversationis statum, tantam in conspectu ejus nobis Deus contulit gratiam, quod confessa est se nunquam vidisse homines quibus iam libenter in talibus subveniret ; præcepit itaque ut mane facto reverteremur ad eam : rogamus et postulamus ut alter nostrum in monasterio Virginum missam celebraret. Deinde venimus ad domum venerabilis viri magistri Armani, ecclesiæ apostolorum decani ; hic litterarum scientia præditus et morum maturitate præpollens familiarissimus erat domini archiepiscopi, et coram eo nos viderat ; eumque nostri adventus causa minime latebat, qui sciens nos loquendi gratia ad archiepiscopum proficisci, noluit nobiscum nisi pauca loqui, sed ut post colloquium archiepiscopi statim ad eum reverteremur præcepit ; verebatur, ut credimus, ne forte si tunc diutius nobiscum loqueretur, per aliam viam ad hospitium rediremus, et sic affectu quem, Deo inspirante, ut nobis beneficeret conceperat fraudaretur. Prosequentes inde quod cœperamus iter, iterum archiepiscopo nos præsentavimus ; extiterat primo nobis affabilis, sed nunc secundo tanto affabilior factus est quanto a negotiis sequentium se erat expeditior ; recesserat namque fere tota populorum curia, quoniam vespertinum tempus jam imminabat. Explorando igitur cautissime qua intentione sacratissima virginum corpora petebamus, cum ex responsione nostra cui multum credulus erat, non pro temporali lucro sed pro sola devotione id actum iri cognosceret, cum quibusdam clericis suis lingua Teutonica diu locutus est : quo facto, nobis benignissime talia verba respondit : « Volumus ut sciat, fratres charissimi, nos sub anathemate olim prohibuisse ne quis extra diocesim nostram integrum corpus virginis audeat asportare ; verum tamen propter honorem Ordinis vestri, de quo, referente dilecto filio nostro abbate Sibergensi, multa bona audivimus, ad preces ipsius decretum nostrum jam fregimus, præcipiendo ei, verbis suis fidem faciundo, quod vobis promiserat, daret. Adhuc autem ipsum frangere oportet ad instantiam precum vestrarum, quoniam fraternitatem Ordinis vestri volumus promereri ; ut ergo in ecclesia vestra orationum suffragiis perpetuo potiamur, eidem ecclesiæ in munus et benedictionem

A nostræ devotionis unam sanctissimam virginem sicut petitis transmittemus. Eritis autem nobiscum per totam hanc hebdomadam, quoniam dies sancti sunt, et oportet vos divinis interesse officiis. Post Resurrectionem vero iter vestrum assumetis, in pace reportantes vobiscum reliquias quas interim per monasteria civitatis, cum nostræ concessionis gratia, poteritis acquirere, et habebitis nuntium nostrum qui vos ducet, quantum vobis placuerit. » Hæc nos audientes humilitate qua posuimus et novimus super tantæ dignationis consolatione, Deo eique gratias egimus multiplices ; sed quia redeundi voluntas nobis incumberebat, molestiam quæ Patri nostro et fratribus inferretur, si nos moram facere viderent, objecimus. Objecit autem et ille : « Si justum est, inquit, ut die Cœnæ et Parasceve equities (quod nulli alii religiosi facturi sunt), vos ipsi iudicate. »

Convicti igitur et conclusi sapientis viri eloquio, cum ipsius benedictione per viam qua veneramus ad præfati decani domum redivimus ; qui lætus nobis occurrens ut totam illam hebdomadam secum ageremus, in charitate rogavit. Verum cum domini archiepiscopi hospitium nos non posse deserere diceremus, ipse charitatem in vim convertit ; et sicut in proximo lecturi eramus de duobus euntibus in Emmaus quia coegerunt Dominum, cepit nos et coegit. Pulcherrima domus ! undique circumdata muro, intus ecclesia, contiguum erat pomærium ; quantum spectat ad ea quæ in sæculo religiose geruntur, nihil ibi vidimus inordinatum, nihil quod religioni non serviret. Tradidit nobis vir ille sanctissimus libros et vestimenta sacerdotalia, et hæc omnia bona valde, tradidit calicem et urceos aureos et argenteos, et clavem ecclesiæ, tradidit domunculam unam peroptinam et clavem illius. Et ecce Deo nos regente (in sæculo religione inventa, quod mirum est), sine reprehensione fuimus inter eos.

Mane autem facto, processimus ad monasterium Virginum sicut hesterno die, nobis fuerat imperatum, et celebravit frater Guillelmus missam ad majus altare, posito interim super illud uno unius virginis sacro corpore quod dedit nobis abbatissa, in quo quidem corpore clavus quidam videbatur permaximus, cum quo sancta virgo interfecta fuisse credebatur. Cantata vero missa in eadem ecclesia, orationum munus accepimus et dedimus, et accepto cum reverentia sacro corpore, ad hospitem nostrum, abbatem scilicet Sancti Martini, properavimus ; qui modeste nos arguens, sicut erat homo mitissimus, quia ad hospitium non eramus reversi, lætus nobis cepit exponere quid sibi nocte præterita per visum accidisset.

Visio abbatis Sancti Martini.

Cum essem, inquit, in stratu meo, nocte ista transacta, cœpi cogitare mecum quid vobis conficere potuissem ; placebat enim mihi quod perendie de ordine vestro audieram, cumque cogitarem divina inspiratione (ut probat exitus rei) venit mihi

in affectum ut darem vobis unum unius gloriosissimæ virginis caput quod diu in magna veneratione habui; consuevi enim coram eo divina missarum celebrare mysteria priusquam abbas fierem. Abbas vero factus, reposui illud in capella mea, in qua hætenus pro thesauro incomparabili honorifice reservavi. Verum cum de conferendo vobis capite cogitarem, pœnituit me de jam habita dandi voluntate, et dixi in corde meo: Quid faciam? dabo caput? et quomodo potero esse sine capite quod tantum dilexi, et in tanta veneratione diu habui, pro quo et tam immensa bona fecit mihi Deus? Certe non dabo. Moxque corrigens quod dixeram, aiebam: Imo dabo, sanctus namque locus est quo portabitur; sancti habitatores loci ut audio, et sanctissime custodietur ibi, debitoque honore donabitur. In hunc itaque modum mecum contendens, et hæsitans quid agerem, obdormivi. Vidique in somniis columbas candidissimas super volitantes quarum una corruit ad pedes meos; ego vero extendens manum meam apprehendi eam, et invenit crus illius inflatum et ligatum ad ascellam, ita quod nec pergere poterat nec volare. Solvi eam, et statim excutiens se de manibus meis incolumis avolavit, aliisque volitantibus se contulit velut de solutione sua gaudens et lætissima. Confestim ergo evigilans, evidenter intellexi quod caput virginis et martyris de quo cogitabam et hæsitabam cum cæteris martyribus suis et cum virginibus usque ad Grandimontem volare, ibique perpetuo quiescere volebat: caput igitur, Deo volente, habebitis. In veritate autem dico vobis quod nequaquam illud haberetis nisi hac visione mihi ostensum fuisse credidissetem. Euntes itaque ad capellam, cum videremus caput et in fronte signum martyrii, quantum fuit gaudium, quanta ubertas lacrymarum, quis potest enarrare? Novit hoc Deus, fons et origo totius pietatis, novimus et nos læti de audita visione, sed de dati acceptione lætiores, receptis Patre et fratribus in munus orationum, et recepti ab eis, egressi cum capite, jam ascendebamus equos, et ecce monachus quidam, ferme octogenarius, vir per omnia laudabilis vitæ, attulit caput sanctæ Anathaliæ virginis et martyris, quod capillis tegitur et signo martyrii decoratur, sicut cunctis cernentibus evidenter apparet; compunctus enim homo Dei ad visionem Patris et ad fratrum lacrymas commotus volebat ut in ecclesia Grandimontis pro principali parte sui virgo totam venerationem quam promeruit sortiretur. Ipsa quoque virgo virginem aliam de monasterio solam egredi, vel ad exterarum nationes progredi non patiebatur, quæ usque Romam ab Anglia, et a Roma usque Coloniam eam fuerat comitata; invicem fortasse condixerant ut sicut per flumina, terras et maria in præsentis vitæ conversatione labili consortes existerant, et per parem martyrii palmam Sponso suo cœlesti pariter fuerant

A copulata, ita in Grandimonte earum capita conjunctionem corporum quæ alibi reliquerant, expectarent. Videtur hoc asserere et gratia monachi qui non rogatus caput attulit et contulit, et tam capilli quam vulnera martyrii quæ in utroque conspecta capite in indevotis devotionem possunt excitare.

Talibus ergo ditati muneribus, revertimur ad ecclesiam nostram, ad domum decani, repositisque reverenter super altare sanctarum virginum reliquiis tribus (scilicet corporibus et duobus capitibus), recessit a nobis Pater et interpres noster Guoderannus, sanctorum namque dierum reverentia et instantis Paschæ solemnitas ad ecclesiam suam et propriam domum ipsum redire cogebant; sed non reliquit nos orphanos, desolatos minime deseruit: quasi etenim adoptavit nos decanus in filios, ducens nos per monasteria civitatis, quaerendo sanctorum reliquias et reducens ad hospitium sex diebus necessaria corporum percepturos; in quo videlicet similitudinem evangelicæ gallinæ mihi videtur exprimere, quæ pullos suos ducit et reducit, vocat et revocat, alimenta ministrat et vitam conservat: siquidem utriusque vitæ nostræ, præsentis pariter et futuræ, Pater iste custos effectus est, ministrando alimoniam corporibus et mentibus devotionem. Retribuatur ei in retributione justorum. Propriis igitur pedibus præcedens nos, feria quinta Cœniæ primo duxit ad ecclesiam Sanctæ Mariæ in Gradibus, in qua ad preces ipsius de reposito reliquiarum, grandiora ossa unius virginis accepimus. Deinde duxit nos ad ecclesiam Sancti Geronis, in qua plus quam sexcenta corpora martyrum de legione Thebæorum in pace requiescunt. Cujus sacre multitudinis cum aliquam portiunculam nobis conferri poposcisset, omnia sepulcra sanctorum serris ferreis ita firmata esse responderunt quod, nisi cum magno labore frangerentur, indictis prius jejuniis, nihil penitus habere potuissent; ignorantes tamen quomodo tanti nominis virum sine remuneratione sui laboris redire permisissent, ob amorem ipsius et nostri ordinis reverentiam, Deo inspirante, colloquium habuerunt; erant enim quidam inter eos qui cum sanctorum martyrum corpora clauderentur, ob devotionem sibi portiunculas reservarent, quibus utique collectis et super altare repositis, communicatis alterutrum orationibus, dederunt nobis reliquias sancti Brandani, et sancti Trani, et de sanctis Mauris plurima et pulcherrima ossa, et hi omnes de legione Thebæorum. Inde læti admodum revertentes feria sexta in Parasceve transivimus Rhenum (61) et accepimus, ad Sanctum Heribertum in Tuicio, gloriosum munus venerabilis Patris Philippi archiepiscopi, sanctam scilicet Essentiam, inter cujus sacra ossa duæ sunt laminæ ferreæ quæ simul junctæ similitudinem cultelli exprimunt, cum quo sanctissima virgo videtur fuisse

(61) La rivière du Rinch (Rhin) *Ms. du f. de la Garde.*

occisa. Cum autem adhuc esset corpus super altare, rogavimus abbatem et monachos ut in charitate Dei de reliquiis monasterii ipsi specialiter ecclesie nostræ aliquam facerent portionem; qui mutue fraternitatis orationibus datis et acceptis, et præscripta die quo defunctorum suorum et nostrorum servitium annuatim ageretur, plurimorum martyrum et virginum reliquias suis brevibus adnotatas nobis charitate contulerunt. Assumptis igitur his sanctorum pignoribus, gaudentes gaudio magno valde ad hospitium festinavimus remeare.

Erat autem in civitate quidam paterfamilias, vir provectæ ætatis, et uxor ejus matrona quædam venerabilis; hi de proprio ære suo reædificaverant monasterium quod vetus erat et diruptum, et habebant unum integerrimum corpus unius gloriose virginis et martyris quod Holo in episcopatu Leodicii mittere volebant: miles enim quidam frater hujus matronæ id eos facere rogaverat; dicebant autem et in veritate asserebant quod, licet et sæpius tentatum esset, nunquam tamen illuc potuit asportari; nec dubium quin ad Grandimontem eas vellet comitari quæ se ab infantia fuerant comitatæ, ibique cum eis exspectare secundam stolam cum quibus per palmam martyrii jam acceperat primam. Igitur postquam in ecclesia Apostolorum, eodem die Parasceve, decanus qui rumores istos audierat, divina celebravit officia; profectus est ad domum senis et matronæ, et nos pariter cum eo et clerici ejus oppido rogaverunt eam, ut virginem illam quæ se alio transferri non sinebat, ecclesie Grandimontis in munus gratissimum et Deo acceptum, dignaretur transmittere; quæ cum diutius id facere nolisset, nobis eorum voces audientibus, sed verba nequaquam intelligentibus, tandem ipsius consilio senem audierunt, replicatisque iterum atque iterum sermonibus quos matronæ jam dixerant, nihil penitus efficere potuerunt. Tunc dixit nobis decanus: « Videte, fratres, si per vos aliquid facere poteritis, quia nos impetrare non possumus quod postulavimus. » Nos autem qui eis quasi barbari eramus, sicut et ipsi nobis, fecimus quod potuimus, projicientes nos ad pedes eorum, verba enim nostra non intelligebant, nec nos sua; quod videns matrona cœpit nos a terra sursum erigere, seu ex vero reversus domum ingressus est, sed nec sic potuit decani preces effugere quem non latebat Deum in petendo importunitatem amare. Secutus ergo eum in domum, promisit utrique totius ordinis orationes et in vita et in morte efficaciter possidere, quod illi pro magno habentes (operante eo qui ait: *Date et dabitur vobis* [Luc. vi]), allatus est liber, et sicut decanus promiserat, dedimus eis beneficium ordinis, et ipsi dederunt nobis integrum corpus virginis. Ad ecclesiam itaque cum matrona profecti, reverenter corpus accepimus, et sine difficultate aliqua cum eo recessimus læti. Sequenti vero

die, hoc est Sabbato sancto Paschæ, ducens nos ad ecclesiam Apostolorum decanus dedit nobis et propria manu tradidit de scrinio in quo erant reliquie virginum, grandiora ossa unius corporis. Eadem die contulit nobis ipse fere duo corpora virginum quæ adeo recentissime inventa fuerant, quod necdum erant lota; quæ videlicet corpora tradidit ei ad opus nostrum quidam cellerarius cujusdam abbatæ Cistercii, homo litteratus et religiosus valde. Hunc vos vidimus et de ore ipsius audivimus quod cum inventa fuissent ista duo corpora virginum, venit ad locum in quo jacuerat quidam dæmoniacus, et ligaverunt aliquantulam terræ illius massam super pectus ejus, et sanus factus est; unde tantam concepit lætitiâ, et sensus sui recepit sospitatem, quod nunquam deinceps ad sæculum redire voluit, sed monachus fieri gestiens, quando monachus nobis ista narrabat, ipse habitum monachalem et actum in probatione devotus exspectabat. Dicebat quoque nobis monachus ille de quodam Anglico qui cum cæteris de super corporibus virginum terram ejiciebat, quod cum ventum esset ad corpora, furatus est unum parvum os quod in braccis suis ligaverit, volens illud portare in Angliam; sequenti vero nocte, cum dormiret, crûs illius inflari adeo quod præ dolore evigilans, exclamavit; surgens autem quædam mulier domus, accenso igne, vidit hominem ex inflatione cruris nimium laborantem, et quaerens quid hoc esset vel unde ei accidisset, confessus est se furatum fuisse unum ossellum sanctarum virginum quod in braccis ligaverat; reddidit ergo coactus quod sponte rapuerat; et facto mane, sanus factus est. Dederunt quoque nobis reliquias virginum in monasterio Sancti Pantaleonis, et in quadam novella ædificatione monachorum, et acceperunt a nobis orationum munus et nos ab eis.

Collectis igitur reliquiis virginum et martyrum quas ad interventum et liberalitatem eorum quos prætaxavimus habere potuimus; et in lagenis honestissime repositis ac firmatis, cum benedictione archiepiscopi et ejus serviente, qui nos procuravit et duxit quantum voluimus, secunda feria post Resurrectionem Domini iter arripimus redeundi. Cæterum propter honorem reliquiarum et gratiam quam in conspectu ejus nobis contulerat Deus, egressus est nobiscum de civitate venerabilis Armanus decanus, exhibens nobis suæ dignationis gratissimam familiaritatem usque ad unum fere milliarium; porro unumquemque nostrum illic amplectens et osculans recessit a nobis corporaliter, spiritualiter nunquam recessurus. Nos vero per dietas nostras cum nostro felici commercio feliciter venimus ad cellulam nostram de Brondello (62). Præterimus autem sub silentio bona, honores, et consolationes quibus in progressu et regressu nostro ex Dei beneficio usi sumus, ne forte alicui videatur incredibile vel arrogantia invidorum acies dictum

(62) La Celle de Bronzeau, monastère de l'ordre de Grandmont, situé sur la paroisse de Saint-Léger-Magnareix (Haute-Vienne). TEXIER.

fuisse causetur; tantum scripto commendare vo-
luimus quæ simpliciter exprimerent qualiter tanta
reliquiarum copia ad Grandimontem potuit perve-
nire, quatenus sola divina dispositione (sicut revera
manifestum est) id actum fuisse credatur. De Bron-
dello itaque misimus litteras Patri nostro priori et
fratribus in hunc modum.

Epistola ad fratres.

Meritis et intercessionibus sanctarum virginum
et vestræ devotionis obtentu prosperum nobis Deus
contulit iter in eundo et redeundo; revertimur ita-
que læti et divites valde; reportamus enim nobis-
cum de thesauro Regis æterni septem pretiosissimas
margaritas, hoc est septem virgines gloriosas, qua-
rum una dicitur sancta Albina virgo et martyr, al-
tera sancta Essentia similiter virgo et martyr, al-
tera sancta Panafreta virgo et martyr, altera sancta
Secunda virgo et martyr; aliarum nomina ignora-
mus, novit autem earum Sponsus.

Habemus et reliquias martyrum plurimorum, et
caput sanctæ Anathaliæ virginis et martyris quod
capillis tegitur et signo martyrii decoratur; habe-
mus et aliud caput unius gloriosæ virginis et mar-
tyris, in quo capillorum trica cernuntur et in fronte
signum martyrii, securis scilicet ictus. Habemus et
aliarum virginum reliquias quæ singulis ecclesiæ
ordinis nostri per portiones dividuntur; sic enim
nobis iussum est. Quanto igitur honore, quanto
gaudio, quantaque reverentia, cœlestis Regis exenia
a vobis suscipienda sunt et reservanda, vestra po-
terit judicare prudentia: cras enim ante horam ter-
tiam venient ad vos dominæ nostræ, si Deus vo-
uerit.

Ahuc litteræ legebantur, cum Dei omnipotentis
nutu venit venerabilis Pater Saibrandus Lemovi-
censis episcopus, et vere divinæ dispositionis fuit
hujus excellentissimi Patris adventus; non enim
proposuerat in Grandimonte nocte illa quiescere,
sed continuo recessurus tantummodo priorem et
fratres videre volebat; revertebatur namque a rege
Angliæ et filio ejus comite Pictaviensi, in quorum
gratiam honorifice redierat, a distantia quam cum
eo pro episcopatu habuerat. Audiens autem Christi
virgines suam jam intrasse diœcesim, lætus effe-
ctus est, et legens in litteris sequenti die ad Gran-

dimontem eas esse venturas, credidit Deum velle
ut eis ipse obviam procederet, et remansit. Mane
itaque facto, indutus pontificalibus indumentis, cum
priore et solemnè processione fratrum egressus
est in occursum virginibus; præcedebat crux Do-
mini, incensa in thuribus redolebant, ferebantur
ardentes cerei, populi flebant, cantabant clerici, et
resonabat terra in voces illorum. Quarto igitur Ka-
lendas Maii, honore debito, suscipientes reliquias
virginum et martyrum devotione et humilitate mi-
rabili portaverunt eas usque in ecclesiam Beatae
Mariæ semper Virginis, etc.

B PHILIPPUS, *miseratione divina archiepiscopus Coloniae, princeps elector Romani imperii et Italiae cancellarius, ad fratres Grandimontenses.*

PHILIPPUS, Dei gratia, sanctæ Ecclesiæ colonie
humilis minister, venerabilibus in Christo fratribus
GUILLERMO priori et uni conventui de Grandimonte
salutem et dilatatam in Christo dilectionem.

Frates vestros latores presentium cum litteris
vestris libenter et cum cordis alacritate suscepimus
tanquam in vobis et in ordine vestro spem firmam
et fiduciam magnam ponentes; ut nos qui in hujus
sæculi fluctibus navigamus facientes in hoc mari
magno operationes multas, vestrarum suffragiis
orationum, gubernatore Patre misericordiarum, ad
portum salutis clementer perducamur; ut sic per
Mariæ vigilantiam Marthæ administratio adjuvetur.
In fœdus autem et pactum firmæ familiaritatis et
dilectionis inter nos et vos ad invicem servandæ,
petitioni vestræ libentissime acquievimus, fraternæ
partientes vobis thesaurum Ecclesiæ nostræ, et
quod vix alicui imperatorum vel regum fecissemus,
vestræ charitati cum prona voluntate impen-
dimus, assignantes vobis reliquiarum sacratissima-
rum pulchram et honestam portionem: in remun-
erationem itaque nostræ devotionis rependatis
nobis vestrarum orationum participationem, et in
plenam fraternitatem vestram nos recipiatis, ut
operum honorum et orationum vestrarum consortes
et participes fieri mereamur; et nos hoc a vestra
dilectione pro gratissimo munere et super aurum
et topazion pretiosum acceptabimus.

Itinerarium superius transcriptum ex tribus manuscriptis codicibus bibliothecæ Grandimontensis, collatum cum his fuit per me infra scriptum, reverendissimi domini D. abbatis, ac totius ordinis Grandimontensis præpositi generalis secretarium, cum quibus concordat. In cujus rei fidem subscripsit ipse reverendissimus, Grandimonte die decima sexta Maii, anno Domini millesimo sexcentesimo secundo.

DE LA MARCHE, Abbas Grandimontis.

De mandato, D. Ant. DESTÈVES.